

Imaginaire reizen

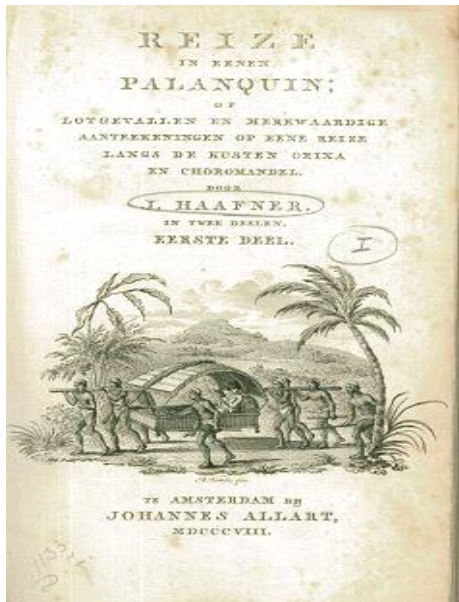
In de 16^e en 17^e eeuw waren reisverhalen zeer populair. Het kennismaken van heel andere werelden dan de eigen omgeving had een bijzondere aantrekkingskracht. Het gaf de lezer het idee 'dat het leven heel anders kon zijn'. Er zijn in die periode prachtige scheepsjournalen verschenen en dagboeken van wereldreizigers. Jan Huygen van Linschoten gaf in 1596 zijn reisverhaal uit. De jonge Van Linschoten, zoon van een notaris in Haarlem, wilde zich bekwamen in de koopmanskunst en vertrok in 1579 naar Spanje en vandaar India, waar hij het vertrouwen kreeg van de aartsbisschop van Goa. Zo reisde hij rond in het omvangrijke rijk dat de Portugezen hadden opgebouwd in het Verre Oosten. Het

boek heeft prachtig kaartmateriaal en bevat heel specifieke zeilaanwijzingen die uiterst geheim waren. Daarmee konden de Hollanders later de route naar Indië reconstrueren en waren de nautische gegevens over stromingen, diepgang, eilanden en zandbanken bekend. Alles werd in het boek van Van Linschoten toegelicht met, voor die tijd, ongekend nauwkeurige kaarten.

Maar er waren meer wereldreizigers: *De overwintering van de Hollanders op Nova Zembla 1594-1597* werd in heel eenvoudig proza opgeschreven door Gerrit van de Veer en later door Tollens herdicht. De reizen Bontekoe zijn ook bekend gebleven door het boek: *De scheepsjongens van Bontekoe*.

Kortom er verschenen tussen 1690 en 1840 veel reisverhalen in proza die een groot publiek kenden en die feitelijk en documentair waren. De grens tussen historisch juist en geromantiseerd was in die tijd breed. Fake nieuws zouden we nu zeggen. In sommige verhalen komt vooral het leven van de verteller onder de loep te liggen. Jacob Haafner bijvoorbeeld was een avonturier, een verlichte geest, een begenadigd schrijver en een van de felste bestrijders van het koloniale systeem.

Zijn boek heeft als titel : *Reize in eenen palanquin, lotgevallen en merkwaardige aantekeningen op eenen reize langs de kusten van Orixia en Choromandel, 1808.* (Een palanquin is een draagstoel zoals te zien op de titelpagina van deel 1). Meer dan dertien jaar leefde Haafner in Azië waar hij tot zijn verdriet zag hoe de bevolking meedogenloos werd uitgebuit door de Europeanen. De schrijver ontwikkelde zich tot een fel bestrijder van het koloniale systeem. Haafner won in 1815 een prijsvraag bij het Teylers Godgeleerd Genootschap. In zijn *Verhandeling over het nut van zendelingen en zendelingsgenootschappen* heeft hij geen goed woord over voor zending en missie. Alle mensen zijn vrij en gelijk, volgens Haafner, en de christelijke godsdienst kan nooit superieur zijn aan een andere. Lang heeft Haafner niet van zijn roem kunnen genieten. Hij overleed in 1809 zodat drie van zijn reisverhalen na zijn dood verschenen. Wel bij zijn leven verscheen *Reize in eenen Palanquin (1808)* waarin hij zijn onstuimige en dramatische liefdesrelatie met Mamia beschrijft, die eindigt met de dood van zijn geliefde. Opmerkelijk detail: Haafner stak zelf de brandstapel aan waarop haar lichaam werd verbrand.

Het maakte voor de lezer van toen weinig uit of het verhaal heel feitelijk, een beetje opgesmukt of geheel verzonnen was. Kritisch omgaan met feiten en gegevens is een vaardigheid die de (niet altijd ontwikkelde) lezer nog moest ontwikkelen. Voor de hand liggend dus dat auteurs nu ook zonder de hinder van bewijslast verhalen gingen schrijven over de meest wonderlijke verschijnselen. Andere landen, andere beschavingen, andere wezens, verre hemellichamen, diepten in onze aarde zorgden voor boeiende verhalen waarvan de lezers smulden!

Al deze verhalen werden voor navolgers een heel veilig genre om er in verholde vorm aan maatschappijkritiek te doen. Het waren vaak ook mystificaties, d.w.z. dat de schrijver schuil ging onder een pseudoniem en dat het verhaal op een bijzondere manier, als testament, als gerucht, of als gevonden dagboek bij de uitgever is terecht gekomen. Op die manier kon een auteur zijn ideeën over religie, opvoeding, stads- of staatsbestuur ventileren zonder gevaar te lopen.

De auteur was er ook veel aan gelegen de lezer aan zich te binden, de lezersappreciatie is in de verlichting heel groot. Voor al deze auteurs geldt wat men ooit over Defoe zei: *“He made fiction seem like truth and truth like fiction.”* Wat de lezer ook zal hebben aangesproken is het burgerlijke in deze verhalen. Gewone burgers en geen koningen of militaire helden beleefden heldhaftige avonturen; dat gaf een grote mate van herkenbaarheid in de periode na de Franse revolutie.

Binnen het genre van deze verhalen met als prototype Robinson Crusoe deed het z.g. insula-motief veel opgeld. Het eiland kon in de verhalen gebruikt worden als een proefstation voor een nieuwe samenleving. Zeker als een ontdekte maatschappij als leefbaar en liefelijk werd voorgesteld (het ‘insula-amoena-motief’) kon het verhaal de lezers aanzetten tot reflectie over hun eigen politiek en staatsbestel.

In een volgende blog zullen we het hebben over merkwaardige geschrift van de Zwolse chirurgijn H. Smeeks, *Beschryvinge van het magtig Koninkryk Krinke Kesmes, 1708.*

René Corten